

УДК 1:001:911:115

Юрій Кисельов

ПРОБЛЕМА «СОФІЙНОСТІ» В НАУЦІ ТА ЇЇ ЧАСОПРОСТОРОВИЙ ВИМІР

Окреслено сутність науково-філософських категорій «логіїстичності» і «софіїстичності». Зазначено, що кожна наука складається з «логіїстичної» та «софіїстичної» дисциплін, які є компліментарними одна одній. Наголошено, що в рамках наук про Землю «логіїстично»-«софіїстична» компліментарність формується відповідно геономії та геософії. Наведено критерії «софіїстичності» для наукової дисципліни. Порушено проблему співвідношення геопростору та геочасу в контексті геософічних досліджень. Позначено прояви «софіїстичності» на прикладах України.

Ключові слова: «софіїстичність», «логіїстичність», геософія, часопростір, геочас.

Юрій Кисельов. ПРОБЛЕМА «СОФИЙНОСТИ» В НАУКЕ И ЕЁ ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ. Очерчена сущность научно-философских категорий «логийности» и «софийности». Отмечено, что каждая наука состоит из «логийной» и «софийной» дисциплин, которые являются комплиментарными друг другу. Обращено внимание, что в рамках наук о Земле «логийно»-«софийная» комплиментарность формируется соответственно геономией и геософией. Приведены критерии «софийности» для научной дисциплины. Поднята проблема соотношения геопространства и геовремени в контексте геософических исследований. Обозначены проявления «софийности» на примерах Украины.

Ключевые слова: «софийность», «логийность», геософия, пространство-время, геовремя.

Iurii Kyselov. THE ISSUE OF "SOPHICALITY" IN THE SCIENCE AND ITS TIME-AND-SPACE MEASURE. The contents of the scientific and philosophical categories such as "logicality" and "sophicality" ("softynist") are lined. It is marked that each science in whole consists of a "logical" and "sophical" disciplines those are complimentary one to another. It is stressed that among the Earth sciences the "logical" and "sophical" complimentaryness is shaped by geonomy and geosophy. The criteria of "sophicality" for a scientific discipline are noted. The issue of relativity between Earth space and Earth time in the context of geosophical researches is stand. Evinces of "sophicality" by the examples of Ukraine are marked.

Key words: "softynist", "logicality", geosophy, space-time, Earth time.

Постановка проблеми та її актуальність.

Наукове знання перебуває в постійному розвитку. Класичні наукові підходи, сформовані переважно в XVII – XIX ст., не завжди відповідають сьогodнішньому рівневі знання та не задовольняють усіх потреб сучасної суспільної практики. Це призвело до формування наприкінці XIX – в першій половині XX ст. прогресивніших, як на той час, некласичних підходів. Але згодом і вони довели свою лише часткову здатність реагувати на зростаючі виклики новітньої доби, оскільки розглядали людину відокремленою від середовища її мешкання. Тому наприкінці XX ст. одержали розвиток найновіші, постнекласичні, методологічні підходи в науці, головною особливістю яких є розгляд об'єкта й суб'єкта дослідження як єдиного цілого. Виявом такої холистичності стало, зокрема, виникнення низки так званих «софіїстичних» дисциплін у рамках традиційних наук. Зокрема, це стосується географії, в надрах якої в XX ст. оформилася геософія – наукова дисципліна, що постала на межі географії й філософії та має змістом концепції людського простору [12]. Саме геософія, на нашу думку, спроможна дати відповіді на деякі питання сьогodення – ландшафтнього, екологічного, національного та іншого змісту, так чи інакше пов'язаного з проблемою геопростору.

Аналіз попередніх публікацій. Проблеми «софіїстичності» і науці взагалі та геософії, зокрема, останнім часом висвітлені проф. О. Шаблієм [24; 25], М. Епштейном [27], а також у наших попередніх публікаціях [11; 12 та ін.].

Мета статті – обґрунтувати геософію як «софіїстичну» наукову дисципліну геопросторового та геочасового змісту.

Завдання статті:

- визначити сутність «софіїстичності» в науці та співвіднести її з «логіїстичністю»;
- сформулювати критерії «софіїстичності»;
- висвітлити генезу геософічних ідей та часопросторових уявлень у науці;
- співвіднести категорії геопростору та геочасу;
- акцентувати на проявах «софіїстичності» на території України;
- окреслити місце геософії в системі географічних наук.

Виклад основного матеріалу. Сучасний, постнекласичний етап розвитку науки характеризується значним урізноманітненням її методологічного апарату, що зумовлено, зокрема, властивою сьогodенню активною інтеграцією науки з філософією. Відтак, закономірним стало виникнення нових наукових дисциплін, які відрізняються від традиційних синтетичним характером, суб'єкт-об'єктною збіжністю, конструюванням дослідницьких об'єктів, а також орієнтованістю переважно не на конкретне знання, а на загальні, світоглядні істини в їхньому відношенні до предметів окремих наук. Як зазначає науковець М. Епштейн, ці дисципліни, які одержали назву «софіїстичних», «співвідносять предмет свого вивчення з цілісним знанням, мудрістю... розчленовують предмет у зіставленні з Цілим, причому кожен елемент виявляє свій метафізичний сенс і проблематику» (переклад наш – Ю. К.) [27]. Поєднання зазначених характеристик наукової дисципліни ми пропонуємо називати «софіїстичною». Протилежністю «софіїстичності» є «логіїстичність». Відповідно, за М. Епштейном [27], «софіїстичним» дисциплінам протиставляються «логіїстичні» (аналітичні), що розглядають певний об'єкт у його власних межах, розкладаючи

його на структурні складові. Основою змісту „логічних” дисциплін є наукові факти, їх пояснення та формулювання встановлених (переважно на базі емпіричних досліджень) закономірностей. Ідеться про такі традиційні науки, як класична (ньютонівська) механіка, евклідова геометрія, ліннеївська біологія тощо. В їх числі – й традиційна географія Б. Вареніуса – О. фон Гумбольдта – К. Ріттера. На нашу думку, вищезгадані риси значною мірою притаманні й цим та іншим наукам на неklasичному етапі їхнього розвитку.

Безсумнівною є взаємодоповнюваність „логічних” і „софійних” дисциплін з усіма їхніми атрибутами; прогресивний характер останніх у жодному разі не заперечує досягнень традиційної науки. Вважаємо, що одним із принципів наукових досліджень на сучасному етапі варто визнати саме „логічно”-„софійну” компліментарність.

Водночас, на думку згаданого нами вище М. Епштейна, „софійні” дисципліни не є частинами філософії, оскільки більш конкретно й систематично досліджують свій предмет, розробляють свою власну спеціальну систему понять. Цей автор наголошує на необхідності розрізнення філософії природи (як приклад, він наводить ідеї Г.В.Ф. Гегеля) та конкретних „...софій”, зокрема, геософії (до змісту якої він відносить, зокрема, вчення акад. В. Вернадського про живу речовину [5]). Як стверджує М. Епштейн, «„софійні” дисципліни утворюють ніби зону переходу від узагальнюючих принципів філософії до емпіричних методів „логічних” дисциплін» (переклад наш – Ю.К.) [27].

М. Епштейн вибудовує цілий ряд наук, у межах якого діалектично протиставляє, як тезу й антитезу, „логічні” та відповідні їм „софійні” дисципліни. Зокрема, виокремлюючи з-поміж останніх геософію, зазначений автор убачає в ній „науку про розумну сутність Землі” (переклад наш – Ю. К.) [27], що формує особливе „глибоке” знання про нашу планету. Ми погоджуємося з думкою згаданого автора із зауваженням, що його „розумна сутність Землі” є предметом учения про ноосферу та змістом пов’язаного з ним відповідного ноосферного підходу в географічних (зокрема, геософічних) дослідженнях.

„Логічні” та відповідні їм „софійні” дисципліни, попри всю принципову відмінність між ними в методології дослідження об’єктів, утворюють ту нерозривну єдність, якою, власне, і є та чи інша наука. При цьому, на відміну від М. Епштейна, який співвідносить геологію й геософію, ми пропонуємо проводити аналогію між геонімією (узагальнюючою „логічною” землезнавчою дисципліною, що становить єдність геолого-географічного знання, основи якої закладені ще С. Рудницьким [20] і розвинуті І. Крутем [14]) та геософією.

Потреба у вирізненні „софійного” знання зумовлює необхідність формулювання низки критеріїв „софійності”. Виходячи з вищенаведеного визначення „софійних” дисциплін як таких, що пов’язані з цілісним знанням, ми пропонуємо такі критерії: 1) цілісність досліджуваного об’єкта, тобто його принципова нечленованість – членування такого об’єкта й

виділення складових означало б лише виникнення нових об’єктів того самого рангу, що й попередній; 2) теоретичний (концептуальний) рівень об’єкта й пов’язаний із цим абстрактний характер понять, якими оперує дослідник; 3) погляд на досліджуваний об’єкт із філософських та/або сакральних позицій.

Теза про нечленованість об’єкта є суголосною з концепцією тотальності, прийнятою в постнекласичних методологічних підходах [10]. Здійснення дослідження на загальнонауковому та філософському рівнях неминухо тягне за собою абстрагування й теоретизацію знання. Зрештою, залучення філософської думки в „софійні” дослідження, як впливає із самої їх назви, має атрибутивний характер. Тому ми не вважаємо критерієм науковості в геософічних дослідженнях об’єктивність, обов’язкову для конкретних, зокрема емпіричних, наук [18].

Визначені нами критерії мають загальнонауковий характер; ми вважаємо їх універсальними для всіх „софійних” дисциплін, незалежно від конкретних об’єктів дослідження цілою відповідною наукою (тобто, її „логічною” й „софійною” складовими).

Феномен „софійності” в географії є цілком природним з огляду на характер досліджуваного нею реального об’єкта – земної поверхні, що має цілу низку концептуальних виявів (географічне середовище, Ойкумена тощо), та власне концептуальних об’єктів – таких як ландшафтна (так звана „географічна”) оболонка, людина (як планетарне явище, а не окремий індивід) і суспільство (цілком абстрактне поняття).

Категорії часу та простору перебувають у центрі наукової думки, починаючи ще з античних часів. Зокрема, мислителями I тис. до н.е. формувалося уявлення про безмежність часу та циклічність подій у ньому [17; цит. за: 29, с. 20]. Досліджуючи феномен простору, вчені Стародавньої Греції розробляли успадковані від єгиптян і фінікійців уявлення про Океан як річку, що ніби оточує Землю [29, с. 51-54]. Таке сприйняття реальності свідчить про достатньо вузьке бачення геопростору до часів Аристотеля й Ератосфена. Натомість, найбільшої великопростірності стародавня хорологічна думка набула у К. Птолемея, який не лише запропонував геоцентричну систему світу, а й першим наніс на карту Землі значні за площею території Північно-Східної Євразії, півострів Індокитай, суттєво уточнив контури Індостану, сформулював ідею Terra australis incognita.

Середньовічна наука різними шляхами розвивалася в Європі (де вона стала на якісно нові, християнські, епістемологічні й методологічні засади) та на Близькому Сході (де отримали подальший розвиток античні традиції натурфілософської думки). Якщо передньоазійські вчені й мислителі в контексті давніх географічних і космографічних традицій розвивали концепцію „Океану”, що ніби оточує земний суходіл [1, с. 2], а також ідею кліматів [2; 3]), то християнська ідеологія формувала в європейській науці телеологічну концепцію лінійності й короткочасності історичного розвитку та вузькопростірну картину Землесвіту (Єрусалим уособлював крайню східну точку Всесвіту / маємо на увазі Всесвіт із космогра-

фічної, сакральної точки зору).

Суттєві зміни в часопросторів уявлення людства принесла доба Ренесансу. Розширення реальної Ойкумени, що вже охопила Новий Світ (Америку), підкорення європейцями океанічних просторів спонукали до генерування широкопростірної геософічної думки (яка водночас мала виразні ознаки європоцентричності й зберігала їх приблизно до кінця XVIII – початку XIX ст. /доби виникнення США та незалежних держав Латинської Америки/). Упродовж XV – XVII ст. межі Ойкумени поступово наближалися до сучасних, куляста форма Землі одержала загальне визнання, а поверхня нашої планети отримала геософічний образ „круга земноводного”, що знайшло формулювання у праці Б. Вареніуса „Загальна географія” [16, с. 93; 24, с. 354]. Водночас відбувалося повернення до циклічного сприйняття часу, що було одним з проявів відродження античного світогляду. Також можна стверджувати про характерне для зазначеної доби повернення до матеріалістичних методологічних засад у дослідженнях простору (про що, на нашу думку, свідчить концепція „протягання” Р. Декарта й Декартові координати, що виражають її конкретно-математично).

Важливим пунктом в осмисленні часопростору стали праці І. Канта, який у „докритичний” період своєї філософської творчості виявляв сумативістські погляди, зокрема, наголошуючи на тісному зв’язку географії з історією як взаємодоповнюючих наук, що вивчають споріднені явища – простір і час [16].

Певний вплив на розвиток новочасних уявлень про часопростір здійснив марксистський класовий підхід у суспільствознавстві. Згідно з ним, поперше, проголошувалася лінійність історичного процесу, оскільки суспільство, на думку марксистів, існує лише у вигляді соціально-економічних формацій, які послідовно змінюють одна одну; по-друге, характеру парадигми набув економічний детермінізм, відповідно до якого нівелювалося значення геопросторових чинників життя людства. Зазначений підхід, базований на матеріалістичній філософії, не одержав широкого визнання, за винятком тих країн, де він став основою державної політики.

Із загальними особливостями розвитку знання наприкінці XIX – на початку XX ст., що полягали в утвердженні неklasичних методологій у точних науках, пов’язане активне зацікавлення питаннями часопростору з боку математиків і фізиків. Про це свідчать, зокрема, тогочасні дослідження Г. Мінковського, який висунув і математично обґрунтував ідею чотирирівимірності простору [21], формулювання теорії відносності А. Айнштайном [26] та філософські узагальнення часопросторових проблем, здійснені у другій чверті XX ст. В. Вернадським [5].

Своєрідним узагальненням попереднього досвіду усвідомлення часопростору стало формулювання на початку XX ст. А. Геттнером хорологічної концепції географії як науки, що вивчає „земні простори за їхніми відмінностями і просторовими взаємовідношеннями” [цит. за: 15, с. 229]. Зазначеним автором просторовість співвідносилася з часовістю як своєю протилежністю, з якою вона утворює певну єдність. Отже, А. Геттнеру не були чужими діалек-

тичні погляди.

Для періоду після Другої світової війни характерне активне подальше утвердження часопросторових уявлень у географічних дослідженнях. Як зазначає проф. О. Топчів, „ці (хорологічний і хронологічний. – Ю.К.) підходи не тільки не протистоять, але й органічно доповнюють одне одного, можуть і повинні використовуватись поєднано” [23, с. 120].

Пріоритетність для географії просторових досліджень у жодному разі не виключає вивчення нею категорії часу – своєрідного четвертого виміру простору. Одними з найпоширеніших міждисциплінарних інструментів наукової діяльності географа є історичний підхід та історико-географічний метод. Як зазначає проф. О. Топчів, „часовий напрям в географії спрямований на аналіз динаміки окремих компонентів, геокомплексів, ландшафтної оболонки в цілому. Системною характеристикою часових змін і розвитку географічних об’єктів і явищ виступають географічні (історико-географічні) процеси” [23, с. 120].

На нашу думку, властивою рисою географічних процесів є їхнє тривання в геочасі. Під геочасом ми розуміємо особливу часову субстанцію, в рамках якої знаходять прояв динаміка й розвиток земних об’єктів і геосистем, у тому числі геосистеми найвищого рангу – ландшафтної (так званої „географічної”) оболонки, а також різноманітних соціально-економічних систем. Геочас тісно пов’язаний із геопростором, з яким утворює чотирирівимірну планетарну єдність – геочасопростір (землечасопростір).

Яскравий прояв феномену геочасу ми вбачаємо в предметі історіософічних пошуків, орієнтованому на осмислення глибинної сутності історичних процесів. Зазначені процеси не лише відбувалися в певному фрагменті геопростору; деякі з них, будучи наче пронизаними певною просторовою символікою, могли мати невіддільну, іноді сакральну, прив’язку до конкретного місця. На нашу думку, прикладами такої „софійності” в дослідженнях землечасопростору можуть бути місця важливих історичних битв, що згодом ставали загальними назвами на позначення аналогічних подій у ближчому до сьогодення часі – Тернопілі, Ватерлоо, Крути тощо.

Виникнення історіософічних концепцій, що зберегли свою актуальність до нашого часу, відноситься до кінця XIX – XX ст. Це, зокрема, конструкції М. Данилевського [9] й О. Шпенглера [30] (циклічного змісту) та схема Ф. Броделя [4] (лінійного характеру). На нашу думку, генеза цих побудов пов’язана зі зміною свідомості й умов буття суспільства, що стало набувати глобальних рис у зв’язку з поширенням Ойкумени на всю поверхню планети.

Із вказаних конструкцій проблему геочасу найповніше охоплює схема Ф. Броделя, який включив до неї поняття „час світу”, тобто „час, прожитий у світовому масштабі... який... не становить... історії людей у її цілісності. Цей особливий час залежно від місця й доби керував певними просторами й певними реальностями. Але інші реальності, інші простори випадали з нього й залишалися йому чужими” [4, т. III, с. 7–8].

На межі XX – XXI ст. панівне місце в науці

утвердили уявлення про циклічність розвитку цивілізацій, удосконалені й доповнені новими аспектами у працях А. Тойнбі [22], Л. Гумільова [8] та С. Гантінгтона [6].

Ми наголошуємо, що будь-які географічні об'єкти, системи та явища існують у *часопросторі*, який, за В. Вернадським [5], являє собою чотирирівневе утворення. Варто зазначити, що саме в часопросторовому вимірі відбувається рух матерії; навіть перебуваючи у видимому спокої (але рухаючись разом із Землею), тіла зазнають змін у плінні часу.

Вміщені в ландшафт людські спільноти – етноси, навіть не змінюючи середовища свого мешкання й конкретного регіону, також зазнають еволюції в часі, проходячи, як стверджує Л. Гумільов [7; 8], кілька фаз свого розвитку, кожна з яких характеризується певним рівнем піднесення або спаду пасіонарності (за Л. Гумільовим, *пасіонарність* – це „характерологічна домінанта, непоборне внутрішнє прагнення... до діяльності, спрямованої на здійснення певної мети...” /переклад наш – Ю. К./ [7, с. 33]). Цей факт (і таких фактів може бути безліч) наводить на думку, що сам часопростір змінюється під впливом різноманітних екзогенних (викликаних потоками сонячної енергії) та ендегенних (зумовлених процесами, які відбуваються в надрах Землі) чинників. На нашу думку, гумільовська теорія пасіонарності (що підтверджується численними прикладами, наведеними в працях цього вченого) має виразну геософічну сутність, оскільки пов'язані з нею суспільні явища виникають у конкретному геопросторі (з можливим його територіальним зміщенням у ході циклу етногенезу) впродовж певного, заданого перебігом етногенетичних процесів, часу.

Інший яскравий прояв геософічного виміру часопростору дає С. Кримський, який наводить приклад Києва як міста та всієї Старокиївської держави як такої, що „народилася на березі великого степового океану” [13, с. 28]. Зауважимо, що таке образне окреслення території України доречно й для наступних епох, зокрема козацької та сучасної. Згаданий вище український філософ, по суті, солідаризується з думкою Л. Гумільова про принципову відмінність культур і цивілізацій „християнського світу” та Великого Степу. С. Кримський також осмислює ідею „софійності” в контексті розташованого в центрі Києва Софійського собору, що визначає пріоритет Мудрості як сакральної сутності України, покладеної в основу творення держави [13].

Неможливо дослідити сучасний стан геоб'єкта, не знаючи історії його розвитку; в цьому полягає природно-історичний принцип, один з основних у науках про Землю. Інший фундаментальний

принцип наукових досліджень – принцип актуалізму – вказує на виняткове значення пізнання сьогодення для розуміння минулого.

Єдність часу з простором передбачає й тісну взаємодію наук, що їх вивчають. Радикально цю проблему в першій половині ХХ ст. намагався розв'язати А. Геттнер [28], який розвивав хорологічну концепцію географії та вважав, що географія має досліджувати простір так само, як історія – час. Цим дві науки взаємно доповнювали б одна одну, перебуваючи в непорушному союзі. Не зважаючи на певний формалізм геттнерівської концепції (адже кожна наука вивчає не лише ті чи інші об'єкти, явища, процеси, а й закономірності їх поширення та прояву), відзначимо, що цей учений близько підійшов до сучасного трактування об'єкта географії. Разом із тим, погляди А. Геттнера спонукають до правильних висновків щодо співвідношення часу й простору та взаємозв'язків географії й історії, геософії й історіософії.

На нашу думку, ще точніше співвідношення часу й простору (а, отже, й наук, які їх досліджують) схарактеризував Е. Реклю, який стверджував, що „географія стосовно людини є нічим іншим, як історія у просторі, так само, як історія є географією у часі” [цит. за: 19, с. 57].

Висновки. Виходячи із запропонованого сучасним наукознавством «логічно»-«софійного» дуалізму наукового знання та відповідного поділу кожної науки на «логічну» й «софійну» складові, ми вважаємо, що такими складовими наук про Землю (географії та геології) є геонімія («логічна» система геолого-географічного знання) та геософія. Остання характеризується такими необхідними ознаками «софійної» дисципліни, як принципова нечленованість досліджуваних об'єктів, їх абстрагованість і прагнення осягнути їхню глибинну сутність.

Геософічні дослідження, початки яких закладені ще в античній географії, стихійно тривали за доби Середньовіччя та в новоєвропейській науці. Засади геософії як окремої дисципліни сформульовані в першій чверті ХХ ст. й були розвинуті наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У контексті вивчення геопростору геософія оперує категорією геочасу, під яким ми розуміємо особливий, знаковий момент або відрізок часу для певного фрагменту геопростору, з яким він утворює діалектичну єдність – землечасопростір. Яскравими проявами «софійності» в українському геопросторі є поєднання його переважно степового характеру з давньою державною організацією та Софійський собор (уособлення Мудрості), споруджений у центрі столиці.

Список використаних джерел:

1. *Atlas komandira RPKA. – Moscow: Generalny shtab RPKA, 1938. – 69 p. (in Russian). [Атлас командира РКА. – М.: Генеральный штаб РКА, 1938. – 69 с.]*
2. *Borysova O.V. Gotski klimaty / Olha Borysova // Bakhmutskyi shliakh. – 2002. - № 3-4. – P. 161-178 (in Ukrainian). [Борисова О.В. Готські клімати / Ольга Борисова // Бахмутський шлях. – 2002. – № 3-4. – С. 161-178].*
3. *Borysova O.V. Geneza naukovoi paradyhmy istorychnoho protsesu v seredni viky: monografia / Olha Vasylivna Borysova. – Luhansk: Alma-mater, 2005. – 456 p. (in Ukrainian). [Борисова О.В. Генеза наукової парадигми*

- історичного процесу в середні віки (V–XV ст.): монографія / Ольга Василівна Борисова. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 456 с.].
4. Braudel F. *Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm: transl. from French / In 3 books / Fernand Brodel. – K.: Osnovy, 1995. – B. 1. – 542 p.; b. 2. – 585 p.; b 3. – 630 p. (in Ukrainian). [Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV–XVIII ст.: пер. з фр.: у 3 т. / Фернан Бродель. – К.: Основи, 1995. – Т. 1. – 542 с.; Т. 2. – 585 с.; Т. 3. – 630 с.]*.
  5. Vernadskiy V.I. *Filosofskie mysli naturalista / V.I. Vernadskiy. – Moscow: Nauka, 1988. – 520 p. (in Russian). [Вернадський В.І. Філософські думки натураліста / В.І. Вернадський. – М.: Наука, 1988. – 520 с.]*.
  6. Huntington S.P. *Protystoiannya tsyvilizatsiy i zmina svitovoho poriadku / Samuel P. Huntington; transl. from English N. Klymchuk. – Lviv: Kalvariya, 2006. – 474 p. (in Ukrainian). [Гантінгтон С.П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Семюел П. Гантінгтон; пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.]*.
  7. Gumiliov L.N. *Konets i vnov nachalo / L.N. Gumilyov. – St.Petersbourg – Moscow: Kristall-AST, 2002. – 415 p. (in Russian). [Гумилёв Л.Н. Конец и вновь начало / Л.Н. Гумилёв. – СПб.; М.: Кристалл-АСТ, 2002. – 415 с.]*.
  8. Gumiliov L.N. *Etnogenez i biosfera Zemli / L.N. Gumilyov. – Moscow: Ayris-Press, 2006. – 558 p. (in Russian). [Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н. Гумилёв. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 558 с.]*.
  9. Danilevskiy N.Ya. *Vzgliad na kulturnye i politicheskie otноsheniia Slavianskogo mira k Germano-Romanskomu / N.Ya. Danilevskiy. – Moscow: Eksto; Algoritm, 2003. – 639 p. (in Russian). [Данилевский Н.Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германо-Романскому / Н.Я. Данилевский. – М.: Эксмо; Алгоритм, 2003. – 639 с.]*.
  10. Kizima V.V. *Totallogia (filosofia obnoveniia) / V.V. Kizima. – Kyiv: PARAPAN Publishers, 2005. – 272 p. (in Russian). [Кизима В.В. Тоталогия (философия обновления) / В.В. Кизима. – К.: Издатель ПАРАПАН, 2005. – 272 с.]*.
  11. Kyselov Iu.O. *Deiaki geosofichni aspekty landshaftno-etnichnykh vzaemovv'язkiv / Iu.O. Kyselov // Uchonye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Geografiia. – T. 21 (60). – № 2. – P. 2010-205 (in Ukrainian). [Кисельов Ю.О. Деякі геософічні аспекти ландшафтно-етнічних взаємозв'язків / Кисельов Ю.О. // Учені записки Таврицького національного університету ім. В.І. Вернадського. Географія. – Сімферополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2008. – Т. 21 (60). – № 2. – С. 201-205]*.
  12. Kyselov Iu.O. *Osnovy geosofii: problemy teorii ta metodologii : a monograph / Iu.O. Kyselov. – Luhansk: Taras Shevchenko LNU, 2011. – 208 p. (in Ukrainian). [Кисельов Ю.О. Основи геософії: проблеми теорії та методології / Ю.О. Кисельов. – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.]*.
  13. Krymsky S. *Efekt vysokoho neba. Monolohy Serhiya Krymskoho pro "softynist" ta zhyttya / Serhiy Krymsky // Ukraina incognita. – Kyiv, 2005. – P. 27-43 (in Ukrainian). [Кримський С. Ефект високого неба. Монологи Сергія Кримського про софійність та життя / Сергій Кримський // Україна Incognita / за заг. ред. Лариси Івиної. – Вид. 4-е, стереотипне. – К.: ЗАТ «Українська прес-група», 2005. – С. 27-43]*.
  14. Krut I.V. *Vvedenie v obschchuiu teoriuu Zemli / I.V. Krut. – Moscow: Mysl, 1978. – 400 p. (in Russian). [Круть И.В. Введение в общую теорию Земли / И.В. Круть. – М.: Мысль, 1978. – 400 с.]*.
  15. Moroz S.A. *Metodologia geografichnoi nauky / S.A. Moroz, V.I. Onoprienko, S.Yu. Bortnyk. – Kyiv: Zarovit, 1997. – 234 p. (in Ukrainian). [Мороз С.А. Методологія географічної науки / С.А. Мороз, В.І. Онопрієнко, С.Ю. Бортник. – К.: Заровіт, 1997. – 234 с.]*.
  16. Mukitanov N.K. *Ot Strabona do nashykh dnei: (evolutsia geograficheskikh predstavleniy i idey) / N.K. Mukitanov. – Moscow: Mysl, 1985. – 237 p. (in Russian). [Мукичанов Н.К. От Страбона до наших дней: (эволюция географических представлений и идей) / Н.К. Мукичанов. – М.: Мысль, 1985. – 237 с.]*.
  17. Platon. *Gosudarstvo. Zakony. Politik / Platon. – Moscow: Mysl, 1998. – 798 p. (in Russian). [Платон. Государство. Законы. Политик / Платон. – М.: Мысль, 1998. – 798 с.]*.
  18. Popper K.R. *Logika nauchnogo issledovaniia: transl. from English / Karl Popper. – Moscow: Respublika, 2005. – 447 p. (in Russian). [Поппер К.Р. Логика научного исследования: пер. с англ. / В.Н. Садовский (общ. ред. пер.) / Карл Поппер. – М.: Республика, 2005. – 447 с.]*.
  19. Réclus É. *Chelovek i Zemlya: transl. from French by P.Yu. Schmidt : in 6 books / Élisé Réclus. – St. Petersburg: Brockhaus-Efron, 1906 – 1909 (in Russian). [Реклю Э. Человек и Земля: пер. с франц. П.Ю. Шмидта : в 6 т. / Элизе Реклю. – СПб.: Брокгауз – Эфрон, 1906–1909]*.
  20. Rudnytskyi S.L. *Nynishnia geografiia / Stepan Rudnytskyi // Akademik Stepan Rudnytskyi / under the red. by prof. O. Shablyi. – Lviv: Ivan Franko LNU Publishers, 2007. – P. 59-106 (in Ukrainian). [Рудницький С.Л. Нинішня географія / Степан Рудницький // Академік Степан Рудницький / за ред. проф. О. Шаблія. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 59-106]*.
  21. Sazanov A.A. *Chetyriokhmernyi mir Minkovskogo / A.A. Sazanov. – Moscow: Nauka, 1988. – 224 p. (in Russian). [Сазанов А.А. Четырёхмерный мир Минковского / А.А. Сазанов. – М.: Наука, 1988. – 224 с.]*.
  22. Toynbee A.J. *Doslidzhennia istorii: transl. from English / A.J. Toynbee. – Kyiv: Osnovy, 1995. – 615 p. (in Ukrainian). [Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: пер. з англ. / А.Дж. Тойнбі. – К.: Основи, 1995. – 615 с.]*.
  23. Torchiev O.H. *Osnovy suspilnoi geografii / O.H. Torchiev. – Odesa: Astroprint, 2009. – 472 p. (in Ukrainian). [Торчів О.Г. Основи суспільної географії / О.Г. Торчів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 472 с.]*.

24. Shablii O.I. *Suspilna geografia: teoria, istoria, ukrainoznavchi studii / Oleh Shablii*. – Lviv: Ivan Franko LNU Publishers, 2001. – 744 p. (in Ukrainian). [Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / Олег Шаблій. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.].
25. Shablii O.I. *Osnovy zahalnoi suspilnoi geografii / Oleh Shablii*. – Lviv: Ivan Franko LNU Publishers, 2003. – 444 p. (in Ukrainian). [Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / Олег Шаблій. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.].
26. Einstein A. *Evolutsia fiziki ot pervonachalnykh poniaty do teorii otносительности i kvantov / A. Einstein, L. Infeld; transl. from English*. – Ed. 3-d, remade. – Moscow: Nauka, 1965. – 327 p. (in Russian). [Эйнштейн А. Эволюция физики от первоначальных понятий до теории относительности и квантов / А. Эйнштейн, Л. Инфельд; пер. с англ. и послесл. С.Г. Суворова. – Изд. 3-е, испр. – М.: Наука, 1965. – 327 с.].
27. Epstein M.N. *Znak probela. O budushchem gumanitarnykh nauk / M.N. Epstein*. – Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. – 863 p. (in Russian). [Эпштейн М.Н. Знак пробела. О будущем гуманитарных наук / М.Н. Эпштейн. – М.: Новое литературное обозрение, 2004. – 863 с.].
28. Hettner A. *Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden / Alfred Hettner*. – Breslau: Ferdinand Hirt, 1927. – 463 S.
29. Piskożub A. *Мiędzy historiozofią a geozofią / Andrzej Piskożub*. – Gdańsk, 1994. – 250 s.
30. Spengler O. *Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte: In 2 Bänden / Oswald Spengler*. – München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1921–1927.

Summary

Iurii Kyselov. THE ISSUE OF “SOPHICALITY” IN THE SCIENCE AND ITS TIME-AND-SPACE MEASURE.

The contents of the scientific and philosophical categories such as “logicality” and “sophicality” (“sofiynist”) are characterized. It is marked that the essence of “sofiynist” lies in its orientation towards the general world-viewing truth and considering of an investigated object in correlation with the Whole. There are analytical studies that consist of the decomposition of objects into structural components and shape an indication of “logicality”. Each science in whole consists of a “logical” and “sophical” disciplines those are complimentary one to another. Earth sciences in whole and geography in particular are not exclusions. Geonomy is a “logical” discipline among Earth sciences; geosophy is a “sophical” discipline among them. It is marked that the criteria of “sofiynist” are totality of the investigated objects, orientation to abstract notions and theoretical objects and their review from the philosophical or sacral points of view. Geosophy studies objects in the space-time; meaning, it takes into consideration their time changes or looks into the history of their investigations. It is accented that geosophy studies also the phenomenon of the Earth time that is an especially time substance throw that evince themselves dynamics and development of the Earth objects and geosystems.

It is stressed on the important input of Fernand Braudel to shaping the category “Earth time” that included the notion “time of the world” understand by him as “the time lived in the world scale... that... makes no...human history in its wholeness”. In that author’s opinion, an the same time “this especially time led some spaces and some realities depended by the place and the epoch. But other realities, other spaces fell out of it and the others remained. It is marked that the Earth space and the Earth time in their four-measured unity shape a new category such as Earth space-time. As evinces of “sofiynist” of the Ukrainian space-time it is noted about the Kyivan St. Sophia’s cathedral in the context of its localization in the very centre of Ukraine’s capital and its personification of the Wise which was put into fundamental of the Old Ukrainian state making and the same Ukraine (from the Old Kyiv epoch to the up-to-date time) as a state that was born “on the coast of the large steppe ocean”.

Key words: “sofiynist”, “logicality”, geosophy, space-time, Earth time.